

AUDİT 2024, 3 (45), səh. 73-82.
AUDIT 2024, 3 (45), pp. 73-82.
АУДИТ 2024, 3 (45), стр. 73-82.

DOI: 10.59610/bbu3.2024.3.7

Abbaszadə Fəqan Vidadi oğlu,
doktorant,
Bakı Dövlət Universiteti,
Email: feqan.abbaszade@mail.ru
© Abbaszadə F.V., 2024

UOT: 338.439.6
JEL: Q18;Q13;Q01

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA QIDA TƏMİNATININ İNKİŞAFININ XÜSUSİYYƏTLƏRİ VƏ MEYİLLƏRİ

X Ü L A S Ə

Tədqiqatın məqsədi - qida təhlükəsizliyinin beynəlxalq problemini öyrənmək və onun həlli mexanizmlərini nəzərdən keçirmək, o cümlədən Azərbaycanda qida təhlükəsizliyinin gücləndirilməsi istiqamətlərini müəyyən etməkdir.

Tədqiqatın metodologiyası - qida bazarının inkişafı və onun tənzimlənməsinə dair yerli və xarici alimlərin elmi işlərinin, qida təhlükəsizliyi sahəsində iqtisadçı alimlərin işlərinin və bu mövzuda elmi konfransların materiallarının təhlili və qiymətləndirilməsindən ibarətdir.

Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti - təchizat və satınalma infrastrukturunun genişləndirilməsi kənd təsərrüfatının təchizat zəncirinin yaxşılaşdırılmasında, məhsul itkilərinin, həddindən artıq qiymət dəyişkənliyinin qarşısının alınmasında və idxaldan asılılığın daha da azaldılmasında rol oynayacaq.

Tədqiqatın nəticələri aşağıdakı kimidir: ərzaq bazarı müəyyən iqtisadi fəaliyyət növünü və iqtisadi münasibətlərin formalaşmasını, habelə bazar və ya inzibati-bölmə mexanizmlərinə əsaslanan münasibətləri xarakterizə edən ümumi anlayış kimi qəbul edilməlidir; ərzaq bazarının inkişafı məhsul təklifinin və əhalinin tələbinin vəziyyəti ilə müəyyən edilir; Əhalinin pul gəlirləri həm də həyat səviyyəsinin və ərzaq bazarının vəziyyətinin mühüm göstəricisidir; əhalinin pul gəlirlərinin və həyat səviyyəsinin dəyişməsi istehlak strukturunda dəyişiklikləri müəyyən edir ki, bu da öz növbəsində ərzaq bazarında özünü göstərir.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi qida bazarının inkişafı əsasında qida təhlükəsizliyini təmin edən elmi-metodiki müddəalar kompleksinin işlənib hazırlanmasındadır.

Açar sözlər: qida təminatı, sosial-iqtisadi inkişaf, tendensiyalar, qida bazarı, məhsul, qlobal çağırışlar.

G İ R İ Ş

Qida təminatı insanların sağlamlığı və rifahı üçün əsas əhəmiyyət kəsb edən bir məsələdir. Bu mövzu qlobal miqyasda diqqət mərkəzindədir, çünki əhalinin artması, şəhərləşmə, iqlim dəyişikliyi və təbii resursların azalması kimi faktorlardan təsirlənir. Bu səbəbdən, qida təminatının inkişafı təkcə iqtisadi deyil, həm də sosial və ekoloji baxımdan əhəmiyyətlidir.

Qida təminatı insanların sağlamlığına birbaşa təsir edir. Qidalanma çatışmazlıqları bir çox xəstəliklərin yaranmasına səbəb ola bilər. Balanslı və müxtəlif qidalar sağlam bir həyatın əsasını təşkil edir. Kənd təsərrüfatı və qida sənayesi bir çox ölkədə iqtisadi inkişafın əsas

AUDIT 2024, 3 (45), səh. 73-82.

AUDIT 2024, 3 (45), pp. 73-82.

АУДИТ 2024, 3 (45), стр. 73-82.

hərəkətverici qüvvələrindən biridir. Qida təminatının artırılması, diversifikasiyası iqtisadi artıma və məşğulluğun artırılmasına kömək edir. Qida çatışmazlığı sosial sabitliyi pozaan faktorlardan biridir. Yetərli qida təminatı isə cəmiyyətin rifahını və sabitliyini təmin edir.

Əhalinin sürətlə artması qida ehtiyaclarının da artmasına səbəb olur. Bu isə qida təminatının davamlılığını təmin etmək üçün daha çox resurs tələb edir. İqlim dəyişikliyi kənd təsərrüfatına ciddi təsir göstərir. İqlim dəyişiklikləri nəticəsində məhsuldarlığın azalması, su resurslarının tükənməsi və təbii fəlakətlərin artması kimi problemlər yaranır. Torpaq, su və enerji kimi təbii resursların məhdudluğu qida təminatının inkişafında mühüm əngəllərdən biridir.

Yeni texnologiyaların, innovasiyaların tətbiqi kənd təsərrüfatında məhsuldarlığın artırılmasına və resursların daha səmərəli istifadəsinə kömək edə bilər. Məsələn, genetik mühəndisliyi vasitəsilə daha məhsuldar və davamlı bitki növlərinin yaradılması mümkündür. Davamlı kənd təsərrüfatı metodları ekoloji davamlılığı və iqtisadi dayanıqlığı təmin etmək üçün vacibdir. Bu metodlar arasında üzvi kənd təsərrüfatı, suyun effektiv idarə edilməsi və torpaq eroziyasının qarşısının alınması yer alır. Kənd təsərrüfatı işçilərinin, fermerlərin təhsili və maarifləndirilməsi onların məhsuldarlığını, səmərəliliyini artırmağa kömək edir. Bu, həmçinin kənd təsərrüfatı texnologiyalarının və innovasiyalarının tətbiqini asanlaşdırır. Qida təminatının inkişafı üçün güclü siyasi və institusional dəstək tələb olunur. Qanunvericilik və siyasətlər kənd təsərrüfatı sektorunun inkişafına dəstək verməli, fermerlərin hüquqlarını qorumaq və onların iş şəraitini yaxşılaşdırmaq üçün tədbirlər görməlidir.

Qida təminatının inkişafı qlobal bir problem olaraq qaldığı müddətcə, bu sahədə davamlı irəliləyişlər üçün bir çox istiqamətdə səylər göstərilməlidir. Texnologiya, davamlı kənd təsərrüfatı, təhsil və siyasi dəstək kimi strategiyalar bu prosesin əsas elementləridir. Bu istiqamətlərdə ardıcıl, koordinasiya olunmuş tədbirlər qida təminatının inkişafını təmin edə və qlobal miqyasda insan sağlamlığı, rifahını yaxşılaşdırmağa bilər.

Qida təminatının inkişafının xüsusiyyətləri

Azərbaycan Respublikası zəngin təbii sərvətləri, coğrafi mövqeyi ilə qida təminatı və kənd təsərrüfatının inkişafı üçün əlverişli şəraitə malikdir. Qida təminatının inkişafı, ölkənin iqtisadiyyatının dayanıqlığı və əhalinin sağlamlığı üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Azərbaycanın kənd təsərrüfatı sektoru tarixi olaraq ənənəvi təsərrüfat metodlarına əsaslanmışdır. Sovet İttifaqı dövründə kollektiv təsərrüfatlar (kolxoz və sovxozlar) üstünlük təşkil etmiş və böyük miqyasda kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı həyata keçirilmişdir. Müs-təqillik qazandıqdan sonra, torpaq islahatları və aqrar sektorun özəlləşdirilməsi həyata keçirilmişdir ki, bu da kənd təsərrüfatının inkişafında yeni mərhələ yaratmışdır.

Azərbaycanın kənd təsərrüfatı sektorunda texnoloji innovasiyalar və modernizasiya prosesləri son illərdə sürətlənmişdir. Bu, məhsuldarlığın artırılması, torpaqdan səmərəli istifadə və suvarma sistemlərinin təkmilləşdirilməsi kimi sahələrdə özünü göstərir. Müasir texnologiyaların tətbiqi, xüsusilə də dronlar, sensorlar və məlumat analitikası kimi alətlər, təsərrüfatların idarə olunmasını asanlaşdırır və məhsul itkisini azaldır [1].

Azərbaycan hökuməti, kənd təsərrüfatı istehsalının artırılması və ixrac potensialının genişləndirilməsi məqsədilə aqroparklar yaradır. Aqroparklar, kiçik və orta təsərrüfat sahiblərinin resurslara çıxışını təmin edir və innovativ təsərrüfat metodlarının tətbiqini təşviq edir.

Son illərdə, Azərbaycanda orqanik kənd təsərrüfatına olan maraq artmışdır. Ekoloji cəhətdən təmiz məhsulların istehsalı və dayanıqlılığın təmin edilməsi, ölkənin kənd təsərrüfatı siyasətinin əsas istiqamətlərindən biridir. Orqanik kənd təsərrüfatının inkişafı, həm daxili bazarda,

AUDIT 2024, 3 (45), səh. 73-82.

AUDIT 2024, 3 (45), pp. 73-82.

АУДИТ 2024, 3 (45), стр. 73-82.

həm də xarici bazarlarda rəqabət qabiliyyətini artırır.

Qida təhlükəsizliyi, əhalinin sağlamlığını qorumaq üçün əsas prioritetlərdən biridir. Azərbaycan Respublikası, qida təhlükəsizliyi standartlarını yüksəltmək, istehlakçılara keyfiyyətli məhsullar təqdim etmək üçün müvafiq qanunvericilik və nəzarət mexanizmləri tətbiq edir.

Azərbaycan qida təminatının inkişafında diversifikasiyaya xüsusi önəm verir. Tək bir məhsul üzərində yoğunlaşmaq əvəzinə, müxtəlif kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və ixracına diqqət yetirilir. Bu, ölkənin iqtisadi dayanıqlığını artırır və qlobal bazarlarda rəqabət qabiliyyətini gücləndirir.

Qida təminatının inkişafı, regional səviyyədə iqtisadi inkişafın təmin edilməsi baxımından da əhəmiyyətlidir. Azərbaycanın müxtəlif regionlarında kənd təsərrüfatının inkişafı üçün fərqli strategiyalar tətbiq edilir. Bu, yerli iqtisadiyyatın gücləndirilməsi və regionlar arasında iqtisadi fərqlərin azalması məqsədi daşıyır.

Azərbaycan, kənd təsərrüfatı sahəsində beynəlxalq əməkdaşlıq və təcrübə mübadiləsini inkişaf etdirir. Xarici investisiyaların cəlb edilməsi və beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq, kənd təsərrüfatı sektorunun inkişafına mühüm töhfə verir. İqlim dəyişikliyi, kənd təsərrüfatı istehsalına ciddi təsir göstərə biləcək əsas faktorlar arasındadır. Su resurslarının səmərəli idarə olunması və suvarma sistemlərinin təkmilləşdirilməsi, bu sahədə qarşıya çıxan çağırışların öhdəsindən gəlmək üçün vacibdir. Əhalinin artımı, qida təminatına olan tələbatı artırır. Bu, kənd təsərrüfatı istehsalının genişləndirilməsini və məhsuldarlığın artırılmasını tələb edir.

Qlobal bazarlara çıxış imkanlarının genişləndirilməsi, Azərbaycanın kənd təsərrüfatı məhsullarının rəqabət qabiliyyətini artırır. İxrac strategiyalarının inkişaf etdirilməsi və xarici bazarların tələblərinə uyğun məhsulların istehsalı, bu sahədə mühüm addımlardır.

Azərbaycan Respublikasında qida təminatının inkişafı, ölkənin iqtisadi və sosial dayanıqlığı üçün strateji əhəmiyyət kəsb edir. Texnoloji innovasiyalar, aqroparkların yaradılması, orqanik kənd təsərrüfatı və beynəlxalq əməkdaşlıq kimi meyillər, kənd təsərrüfatının inkişafında mühüm rol oynayır. Eyni zamanda, iqlim dəyişikliyi və su resurslarının idarə olunması kimi çağırışlarla mübarizə aparmaq, bu sahənin gələcək perspektivlərini müəyyən edir. Azərbaycanın kənd təsərrüfatı siyasəti, qida təhlükəsizliyini təmin etmək və iqtisadi inkişafı dəstəkləmək məqsədi ilə davamlı olaraq təkmilləşdirilməlidir.

Quraqlığa qarşı digər aparıcı tədbirlərə gölməçələrdə və hövzələrdə qunt sularının saxlanması, suvarma kanallarında itkilərin qarşısının alınması və yeraltı suların düzgün istifadəsinin təmin edilməsi daxildir.

Kənd Təsərrüfatı Quraqlığı məsələsi ətraflı müzakirə edilib və siyasətlə bağlı tövsiyələr təqdim edilib. Bu siyasət tədbirlərinin effektiv olması üçün sahədəki icra uğursuzluqlarının aradan qaldırılması üçün səylər artırılmalıdır. Fermerlər arasında “daha çox su daha çox məhsul demək deyil” anlayışının artırılması vacibdir.

Ərzaq tədarükü zənciri kənd təsərrüfatı istehsalı ilə başlayır. Təchizat zəncirinin ikinci mühüm həlqəsi məhsulların emal edildiyi və qablaşdırıldığı qida sektorudur. Çox xam məhsullar müxtəlif emal şirkətləri tərəfindən qida məhsullarına çevrilir. Qida keyfiyyəti və standartlarına təminat verilir. Zəncirin son həlqəsi paylama, yəni topdan və pərakəndə ticarətdir. İstehsal və istehlak tərəfində topdan və pərakəndə satıcılar vasitəsilə qidaları istehlakçılarla müqayisə edirlər, seçim etmək üçün alternativ təklif etməklə çətdirilir. Zəncirin ən başlanğıcında istehsal materiallarının tədarükü və nəhayət istehlakçılar var. Qida tədarük zəncirində məhsul emal səviyyəsindən asılıdır, onların çoxlu boşluq halqaları da ola bilər.

AUDIT 2024, 3 (45), səh. 73-82.

AUDIT 2024, 3 (45), pp. 73-82.

АУДИТ 2024, 3 (45), стр. 73-82.

İstehlakçının ödədiyi qiymət istehsalçının aldığı qiymətdən çıxdıqda marketinq marjası tapılır. Marketinq marjasını istehlakçının ödədiyi qiymətə bölmək və 100-ə vurmaq marketinq marjası nisbətini verir [2, s.86]. Marketinq marjası dərəcəsi artdıqca, fermerin aldığı qiymət dərəcəsi azalır və fermer kifayət qədər gəlir əldə edə bilmir.

İstehsal sənayesində tədarük mərhələləri, eləcə də əməliyyatlar vasitəsilə təsərrüfatlardan supermarketlərə, restoranlara və digər satış nöqtələrinə çatır [4, s.29]. Bu proses məhsul və məhsul qruplarına görə dəyişir. Lakin ərzaq məhsullarının əksəriyyəti pərakəndə sənayeyə çatmadan əvvəl müxtəlif səviyyələrdə daşınma, emal və qablaşdırmadan keçir.

Ərzaq tədarükü zəncirinin kənd təsərrüfatı istehsalından istehlaka qədər bu üç inkişafı böhranın təsir etdiyi bütün mərhələlərin müxtəlif səviyyələrdə ərzaq qiymətlərinin artmasına səbəb olduğunu proqnozlaşdırmaq olar. Buna görə də, ərzaq qiymətlərinin inflyasiyası fermadan süfrəyə qədər qida tədarükü zəncirinin bütün mərhələlərində iqlim dəyişikliyindən təsirlənir. Belə qənaətə gəlmək olar ki, dəyişiklik Covid-19 pandemiyası və Rusiya-Ukrayna müharibəsinin yaratdığı problemlərin göstəricisidir.

Azərbaycanda qida təminatının mövcud vəziyyəti bir neçə faktorla müəyyən edilir.

Ölkənin müxtəlif iqlim şəraiti kənd təsərrüfatı məhsullarının müxtəlifliyinə şərait yaradır. Lakin su mənbələrinin məhdudluğu bəzi bölgələrdə məhsuldarlığı məhdudlaşdırmağa bilər.

Kənd təsərrüfatı sahələri əsasən taxıl, meyvə-tərəvəz, pambıq, üzüm və heyvandarlıq məhsulları istehsalı ilə məşğuldur. Son illərdə dövlətin dəstəyi ilə bu sahələrdə istehsalın həcmi artmışdır.

Azərbaycan ərzaq təminatında özünü təmin etmə səviyyəsini artırmağa çalışsa da, bəzi ərzaq məhsulları idxal edilir. Eyni zamanda, ölkə bir sıra kənd təsərrüfatı məhsullarını xarici bazarlara ixrac edir.

Suvarma sistemlərinin köhnəlməsi və səmərəsiz istifadəsi su ehtiyatlarının düzgün idarə olunmasına mane olur. Bu da məhsuldarlığın azalmasına səbəb olur.

Kənd təsərrüfatında müasir texnologiyaların tətbiqi zəifdir. Fermerlər arasında innovativ üsulların və yeni texnologiyaların istifadəsi təşviq edilməlidir.

Kənd yerlərində yol, su, enerji kimi infrastrukturun yetərsizliyi istehsalın effektivliyini azaldır və kənd təsərrüfatı məhsullarının bazara çıxarılmasını çətinləşdirir.

Kənd təsərrüfatında ixtisaslı işçi qüvvəsinin azlığı inkişafın qarşısını alan əsas maneələrdən biridir.

Ekoloji təmiz və dayanıqlı kənd təsərrüfatı üsullarının tətbiqi ərzaq təhlükəsizliyinin təmin olunmasında mühüm rol oynayır. Organik əkinçilik, bioloji gübrələr və inteqrirlənmiş mübarizə metodları kimi yanaşmalar təşviq edilməlidir.

Damcı suvarma və yağışlandırma sistemləri kimi müasir suvarma texnologiyalarının tətbiqi su ehtiyatlarının səmərəli istifadəsinə kömək edəcəkdir.

Müasir texnologiyalarla təchiz olunmuş aqrar sənaye komplekslərinin yaradılması kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı və saxlanması əhəmiyyətli irəliləyişlərə səbəb ola bilər.

Kənd təsərrüfatı sahəsində təhsilin və kadr hazırlığının artırılması, fermerlərin bilik və bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi üçün kurslar və seminarlar təşkil olunmalıdır.

Azərbaycanda qida təminatı və ərzaq təhlükəsizliyi ölkənin sosial-iqtisadi inkişafında vacib rol oynayır. Tarixi olaraq, kənd təsərrüfatı sektoru iqtisadiyyatın əsas sahələrindən biri olmuşdur və bu sektorun inkişafı qida təminatının dayanıqlığını artırmaq üçün mühüm əhəmiyyət daşıyır.

AUDIT 2024, 3 (45), səh. 73-82.

AUDIT 2024, 3 (45), pp. 73-82.

АУДИТ 2024, 3 (45), стр. 73-82.

Azərbaycan hökuməti qida təhlükəsizliyini artırmaq məqsədilə bir sıra strateji planlar və proqramlar həyata keçirir. Dövlət dəstəyi, subsidiyalar, vergi güzəştləri və maliyyə yardımları fermerləri daha effektiv işləməyə təşviq edir. Kənd təsərrüfatının inkişafı üçün xüsusi iqtisadi zonalar və klasterlərin yaradılması da nəzərdə tutulur.

Azərbaycanda qida təminatının perspektivləri üçün çoxsaylı imkanlar mövcuddur. Davamlı inkişaf və ərzaq təhlükəsizliyi üçün kənd təsərrüfatı sektorunun modernləşdirilməsi və diversifikasiyası zəruridir. Dövlətin dəstəyi və fermerlərin səyləri ilə ölkənin ərzaq təhlükəsizliyi məsələsi daha da gücləndirilə bilər.

Qida təchizatı qida istehsalı, emalı, paylanması və istehlakının bütün prosesinə aiddir. Bu, sağlamlığa, iqtisadiyyata və sosial sabitliyə birbaşa təsir etdiyi üçün insan sivilizasiyasının kritik aspektidir. Tarix boyu qida təchizatı sistemlərinin inkişafı cəmiyyətlərin formalaşmasında əsas rol oynamışdır.

Ərzaq tədarükü səyahəti qədim sivilizasiyaların erkən əkinçilik təcrübələri ilə başladı. Bitki və heyvanların əhilləşdirilməsi insanlara köçəri həyat tərzindən oturaq kənd təsərrüfatı icmalarına keçməyə imkan verdi. Suvarma, əkin dövriyyəsi, selektiv damazlıq kimi texnikalar məhsuldarlığı və səmərəliliyi tədricən artırdı.

Sənaye İnkılabı ərzaq təchizatının inkişafında mühüm dönüş nöqtəsi oldu. Əkinçilik avadanlığının mexanikləşdirilməsi, kimyəvi gübrələrin tətbiqi və konservləşdirmə kimi qidanın qorunması texnikasında irəliləyişlər kənd təsərrüfatında inkılab etdi. Bu dövr həm də geniş miqyaslı ərzaq istehsalı və paylanmasının başlanğıcı oldu, müasir ərzaq təchizatı sistemlərinin əsası qoyuldu.

Bu gün qida təchizatı sistemləri olduqca mürəkkəbdir və bir-biri ilə bağlıdır. Kənd təsərrüfatında, məsələn, dəqiq əkinçilik kimi texnoloji irəliləyişlər məhsuldarlığı xeyli artırdı. Bu texnologiyalara GPS ilə idarə olunan maşınlar, avtomatlaşdırılmış suvarma sistemləri və məhsulun sağlamlığının monitorinqi üçün dronlar daxildir.

Nəqliyyat və logistika müasir qida təchizatı zəncirində həlledici rol oynayır. Qida məhsullarını uzun məsafələrə tez və səmərəli şəkildə daşımaq imkanı ərzaq bazarının qloballaşmasına şərait yaratmışdır. Artıq ölkələr müxtəlif qidaları idxal və ixrac edə bilər ki, bu da müxtəlif pəhrizləri bir çox insanlar üçün əlçatan edir.

İrəliləyişlərə baxmayaraq, qida tədarükü zənciri əhəmiyyətli çətinliklərlə üzləşir. İqlim dəyişikliyi gözlənilməz hava şəraiti, quraqlıq və daşqınlar səbəbindən kənd təsərrüfatı məhsuldarlığına ciddi təhlükə yaradır. Bundan əlavə, artan dünya əhalisi ərzağa tələbatı artırır və kənd təsərrüfatı sistemlərinə təzyiq göstərir.

Ərzaq təhlükəsizliyi aktual problem olaraq qalır, bir çox bölgələrdə çatışmazlıqlar və çıxış problemləri var. Sosial-iqtisadi qeyri-bərabərlik, siyasi qeyri-sabitlik və qeyri-adekvat infrastruktur ərzağın qeyri-bərabər paylanmasına kömək edir, həssas əhali arasında aclıq və qida çatışmazlığına səbəb olur.

Bu problemləri həll etmək üçün davamlı əkinçilik təcrübələrində yeniliklər vacibdir. Aqroekologiya, üzvi əkinçilik, regenerativ kənd təsərrüfatı kimi texnikalar ətraf mühitə təsiri azaltmaq və torpağın sağlamlığını yaxşılaşdırmaq məqsədi daşıyır. Biotexnologiya həm də çətin şərtlərə və zərərvericilərə qarşı müqavimət göstərə bilən genetik cəhətdən dəyişdirilmiş orqanizmlər (GMO) vasitəsilə həllər təklif edir [7, s.48].

Şəhər təsərrüfatı və şaquli kənd təsərrüfatı sıx məskunlaşan ərazilərdə qida yetişdirmək üçün innovativ yollar təqdim edir. Bu üsullar məhdud məkandan səmərəli istifadə edir və

AUDIT 2024, 3 (45), səh. 73-82.

AUDIT 2024, 3 (45), pp. 73-82.

АУДИТ 2024, 3 (45), стр. 73-82.

qidanın kənd yerlərindən şəhər ərazilərinə daşınması ilə bağlı karbon izlərini azaldır. Bundan əlavə, süni intellekt, məlumat analitikasındakı irəliləyişlər resurslardan istifadəni optimallaşdırma və qida təchizatı zəncirində səmərəliliyi artırma bilər.

Ərzaq təchizatı sistemlərinin inkişafı erkən kənd təsərrüfatı təcrübələrindən müasir texnoloji irəliləyişlərə qədər bəşəriyyətin tərəqqisinin təməli daşı olmuşdur. İqlim dəyişikliyi, əhalinin artımı və ərzaq təhlükəsizliyinin yaratdığı çətinliklərə baxmayaraq, davamlı innovasiyalar və davamlı təcrübələr davamlı, səmərəli qida təchizatı sisteminə ümid verir. Davamlı qida gələcəyini təmin etmək təkcə texnoloji çağırış deyil, həm də hər kəsin qidalı qidaya çıxışının olmasını təmin etmək üçün mənəvi vaciblikdir.

Ərzaq təhlükəsizliyi bütün dünyada mühüm məsələdir və Azərbaycan Respublikasında da bu problemə xüsusi diqqət yetirilir. Davamlı ərzaq təminatının təmin edilməsi, ölkənin iqtisadi inkişafının və əhalinin rifahının təmin edilməsində əsas amillərdən biridir.

Ərzaq təhlükəsizliyi, bütün insanların hər zaman fiziki, sosial, iqtisadi baxımdan kifayət qədər təhlükəsiz və qidalı ərzağa çıxışının olması deməkdir. Bu, ölkənin dayanıqlı inkişafı və əhalinin sağlamlığı üçün vacibdir. Azərbaycanda əhalinin sürətlə artması və şəhərləşmə, ərzaq təhlükəsizliyi məsələsini daha da aktualaşdırır. Ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, kənd təsərrüfatının inkişafı, yerli istehsalın artırılması və ixrac potensialının yüksəldilməsi ilə bağlıdır.

İnnovasiyalar, ərzaq təminatının hər mərhələsində - istehsal, emal, saxlanma və paylanma proseslərində - mühüm rol oynayır. İnnovativ texnologiyalar və metodlar, kənd təsərrüfatında məhsuldarlığın artırılması, ərzaq israfının azaldılması və istehsalın daha səmərəli hala gətirilməsində əhəmiyyətlidir.

Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı sektoru ölkənin əsas iqtisadi sahələrindən biridir. İnnovasiyaların tətbiqi ilə bu sektorun inkişafı sürətlənir. Məsələn, dron texnologiyası ilə sahələrin monitorinqi, suvarma sistemlərinin avtomatlaşdırılması, ağıllı gübrələmə texnologiyaları kimi yeniliklər məhsuldarlığın artırılmasına və resursların səmərəli istifadəsinə kömək edir.

Ərzaq emalı və saxlanma prosesləri də innovasiyalardan faydalanır. Müasir emal texnologiyaları, qida məhsullarının keyfiyyətini və təhlükəsizliyini artırır. Qida saxlanma texnologiyalarında isə yeni soyutma və konservasiya metodları, məhsulların daha uzun müddət təzə qalmasını təmin edir və israfın qarşısını alır.

Ərzaq təchizat zəncirində innovasiyalar, məhsulların istehsaldan istehlakçıya qədər olan yolunda daha səmərəli və şəffaf proseslər təmin edir. Blokçeyn texnologiyası, ərzaq məhsullarının mənşəyini izləməyə imkan verir və təchizat zəncirində şəffaflığı artırır. Eyni zamanda, ağıllı loqistika sistemləri, məhsulların daha sürətli və səmərəli şəkildə çatdırılmasını təmin edir.

Davamlı ərzaq təminatının təmin edilməsində innovasiyaların əhəmiyyəti

Davamlı ərzaq təminatı insanların qida ehtiyaclarını qarşılamaq üçün həyati əhəmiyyət kəsb edir. Ərzaq məhsulları dünyanın müxtəlif bölgələrində fərqli miqdarlarda istehsal edilir və paylanır, bu da bir çox sosial, iqtisadi və ekoloji problemlərə səbəb olur. Əhalinin sürətlə artması, iqlim dəyişiklikləri və təbii resursların məhdud olması ərzaq təminatının qarşısında ciddi çətinliklər yaradır. Bu çətinliklərin öhdəsindən gəlmək üçün isə innovasiyaların tətbiqi vacibdir.

Əhalinin sürətli artımı ərzaq məhsullarına olan tələbi artırır. Dünya əhalisinin 2050-ci ildə

AUDIT 2024, 3 (45), səh. 73-82.

AUDIT 2024, 3 (45), pp. 73-82.

АУДИТ 2024, 3 (45), стр. 73-82.

9 milyarda çatacağı proqnozlaşdırılır ki, bu da ərzaq istehsalının 70% artmasını tələb edir. Əgər ərzaq istehsalı bu tempdə artmasa, qlobal miqyasda ərzaq təhlükəsizliyi problemi ortaya çıxacaq. Bu problemi həll etmək üçün daha səmərəli və məhsuldar istehsal metodlarına ehtiyac var. Genetik modifikasiya, hidroponika, aquaponika və vertikal əkinçilik kimi texnologiyalar ərzaq istehsalında yeni imkanlar yaradır.

Genetik modifikasiya (GM) texnologiyaları məhsulların məhsuldarlığını artırmaq, xəstəliklərə və zərərvericilərə qarşı daha davamlı bitkilər yetişdirmək üçün istifadə olunur. GM texnologiyaları sayəsində daha az su və gübrə ilə daha çox məhsul əldə etmək mümkündür. Bu, xüsusilə su və torpaq resurslarının məhdud olduğu bölgələr üçün əhəmiyyətlidir. GM texnologiyalarının tətbiqi nəticəsində dünya miqyasında milyonlarla insanın qida təhlükəsizliyinin təmin edilməsi mümkündür [3, s.29].

Hidroponika torpaq olmadan bitkilərin yetişdirilməsinə imkan verən bir texnologiyadır. Bu texnologiya sayəsində bitkilər su və mineralların optimal qarışığı ilə təmin edilir, bu da daha sürətli böyümə və daha yüksək məhsuldarlıq təmin edir. Aquaponika isə balıq və bitkilərin birgə yetişdirildiyi bir sistemdir. Bu sistemdə balıqların tullantıları bitkilər üçün gübrə rolunu oynayır, bitkilər isə suyu təmizləyir. Hidroponika və aquaponika texnologiyaları şəhər mühitində, az torpaq sahəsinə malik bölgələrdə ərzaq istehsalını artırmaq üçün ideal seçimlərdir.

Vertikal əkinçilik, çox qatlı strukturlarda bitkilərin yetişdirildiyi bir texnologiyadır. Bu metod şəhər mühitində məhdud torpaq sahələrində yüksək məhsuldarlıq əldə etməyə imkan verir. Vertikal əkinçilikdə LED işıqlandırma, avtomatlaşdırma və sensor texnologiyaları istifadə olunur ki, bu da bitkilərin optimal şəraitdə böyüməsini təmin edir. Bu texnologiya su istifadəsini əhəmiyyətli dərəcədə azaldır, ərzaq məhsullarının şəhər mərkəzlərində daha təzə və qida dəyəri yüksək şəkildə təmin edilməsinə kömək edir [5, s.32].

Rəqəmsal texnologiyalar və böyük məlumatların (big data) analizi ərzaq təminatının səmərəliliyini artırmaq üçün geniş imkanlar yaradır. Fermerlər dronlar və peyk şəkilləri vasitəsilə torpaq və bitkilərin vəziyyətini izləyə, su və gübrə istifadəsini optimallaşdırma bilərlər. İnternet üzərindən əlaqəli cihazlar (IoT) vasitəsilə əkin sahələrinin real vaxt rejimində monitorinqi mümkündür. Bu texnologiyalar məhsulun məhsuldarlığını artırmaqla yanaşı, resursların daha səmərəli istifadəsini təmin edir.

İqlim dəyişiklikləri ərzaq istehsalına böyük təsir göstərir. Yağış rejimlərinin dəyişməsi, ekstremal hava şəraitləri, istilik dalğaları məhsuldarlığı azaldır və fermerlər üçün əlavə risklər yaradır. İqlim dəyişikliyinə uyğunlaşma məqsədilə yeni bitki növlərinin yetişdirilməsi, suvarma texnologiyalarının təkmilləşdirilməsi və torpaq mühafizəsi strategiyaları innovasiyaların əsas məqsədlərindən biridir. İqlim dəyişikliyinə davamlı bitkilərin yetişdirilməsi və yeni suvarma texnologiyaları ərzaq təminatının davamlılığını artırır.

Davamlı ərzaq təminatının təmin edilməsi qlobal miqyasda böyük əhəmiyyət kəsb edir və innovasiyaların bu sahədə rolu inkaredilməzdir. Genetik modifikasiya, hidroponika, aquaponika, vertikal əkinçilik və rəqəmsal texnologiyalar ərzaq istehsalının səmərəliliyini artırmaq və resurslardan daha səmərəli istifadə etmək üçün geniş imkanlar yaradır. İqlim dəyişikliklərinə uyğunlaşma və yeni texnologiyaların tətbiqi ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üçün vacibdir. Bu innovasiyalar sayəsində dünya əhalisinin qida ehtiyacları daha davamlı və səmərəli şəkildə qarşılanacaqdır.

Y E K U N

Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı və ərzaq təminatının inkişafı üçün müxtəlif innovativ layihələr həyata keçirilir. Məsələn, "Ağıllı kənd" layihəsi çərçivəsində, kənd təsərrüfatı texnikalarının və proseslərinin avtomatlaşdırılması, ağıllı suvarma sistemlərinin tətbiqi və müasir texnologiyaların inteqrasiyası həyata keçirilir. Bu layihələr, kənd təsərrüfatının məhsuldarlığını artırmaq və ərzaq təhlükəsizliyini təmin etmək məqsədi daşıyır.

İnnovasiyalar yalnız iqtisadi faydalar gətirmir, həm də sosial və ekoloji təsirləri vardır. Ağıllı suvarma sistemləri, su resurslarının daha səmərəli istifadəsini təmin edərək, su qıtlığının qarşısını alır. Eyni zamanda, təbii resursların qorunması və ətraf mühitin mühafizəsi baxımından da innovasiyalar mühüm rol oynayır. Sosial baxımdan isə, kənd yerlərində yaşayan əhəlinin gəlirlərinin artırılması və həyat səviyyəsinin yüksəldilməsi kimi müsbət təsirləri vardır.

Azərbaycan Respublikasında davamlı ərzaq təminatının təmin edilməsi, iqtisadi, sosial və ekoloji baxımdan əhəmiyyətlidir. İnnovasiyalar, bu prosesdə mühüm rol oynayır və ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsində vacib amillərdən biridir. Kənd təsərrüfatında, ərzaq emalı, saxlanma texnologiyalarında və təchizat zəncirində tətbiq olunan innovasiyalar, məhsuldarlığı artırır, israfı azaldır və resursların daha səmərəli istifadəsini təmin edir. Beləliklə, Azərbaycan Respublikasında ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi və davamlı ərzaq təminatının həyata keçirilməsi üçün innovasiyaların əhəmiyyəti böyükdür.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. "Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 27 fevral 2014-cü il tarixli 118 nömrəli Fərmanı
2. Dünya İqtisadiyyat Forumu - Qlobal rəqabətlik hesabatı (The Global Competitiveness Report), 2018, 125 səh.
3. Vüsətov T. Dünya təsərrüfat əlaqələrinin qloballaşması şəraitində Azərbaycanın rəqabət strategiyası. Bakı, ADİU, 2016, 101 səh.
4. Hacıyev F. Azərbaycan Respublikasında ixrac potensialının təhlili və inkişaf perspektivləri // Statistika xəbərləri, 2018, № 1, 28-37 səh.
5. Məmmədov P.H. "Azərbaycanın yeyinti sənayesində çeşid siyasətinin idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsi ("Türkiyə-Azərbaycan Müştərək Müəssisələri Timsalında"). Yüksək Lisans tezi, Bakü, 2013.
6. FAO Statistical Pocketbook. Food and Agriculture Organization of the United Nations, Rome, 2015
7. Schattman Rachel "Sustainable Food Sourcing and Distribution in the Vermont-Regional Food System". Report prepared for the Sustainable Agriculture Council, 2008
8. Государственная программа по развитию сельскохозяйственной кооперации на 2017-2022 годы в Азербайджане
9. Положение дел в связи с отсутствием продовольственной безопасности в мире FAO. FAO, IFAD and WFP. 2015

Fagan Vidadi Abbaszade,
Ph.D. Student,
Baku State University,
E-mail: feqan.abbaszade@mail.ru
© F.V. Abbaszade, 2024

CHARACTERISTICS AND TRENDS OF FOOD SUPPLY DEVELOPMENT IN THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN

A B S T R A C T

The purpose of the research - to study the international problem of food safety and consider mechanisms for its solution, as well as to identify areas for strengthening food safety in Azerbaijan.

The methodology of the research - consists of the analysis and evaluation of scientific works of domestic and foreign scientists devoted to the issues of development of the food market and its regulation, works of economists in the field of food safety and materials of scientific conferences on this topic.

The practical importance of the research - expanding supply and procurement infrastructure will be essential to improve the agricultural supply chain, prevent crop losses, extreme price volatility and further reduce reliance on imports.

The results of the research consist of the following conclusions: the food market should be considered as a general concept characterizing a certain type of economic activity and the formation of economic relations and relations based on market or administrative-distribution mechanisms; the development of the food market is determined by the state of commodity supply and demand of the population; the monetary income of the population is also an important indicator of the standard of living and the state of the food market; changes in monetary income and the standard of living of the population determine changes in the structure of consumption, which, in turn, is reflected in the food market.

The originality and scientific novelty of the research lies in the development of a set of scientific and methodological provisions that ensure the safety of food products based on the development of the food market.

Keywords: food security, socio-economic development, trends, food market, product, global challenges.

*Аббасзаде Фаган Видади оглу,
докторант,
Бакинский Государственный Университет,
Email: feqan.abbaszade@mail.ru
© Аббасзаде Ф.В., 2024*

ХАРАКТЕРИСТИКА И ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ

Р Е З Ю М Е

Цель исследования - изучить международную проблему безопасности пищевых продуктов и рассмотреть механизмы ее решения, а также определить направления усиления безопасности пищевых продуктов в Азербайджане.

Методология исследования состоит в анализе и оценке научных работ отечественных и зарубежных ученых, посвященных вопросам развития продовольственного рынка и его регулированию, работ экономистов в области пищевой безопасности и материалов научных конференций по данной теме.

Практическая значимость исследования – расширение инфраструктуры поставок и закупок будет иметь большое значение для улучшения цепочки поставок сельскохозяйственной продукции, предотвращения потерь урожая, крайней волатильности цен и дальнейшего снижения зависимости от импорта.

Результаты исследования состоят в следующих выводах: продовольственный рынок следует рассматривать как общее понятие, характеризующее определенный вид деятельности экономики и формирование экономических отношений и отношений, основанных на рыночных или административно-распределительных механизмах; развитие продовольственного рынка определяется состоянием товарного предложения и спроса населения; денежные доходы населения также являются важным показателем уровня жизни и состояния продовольственного рынка; изменения денежных доходов и уровня жизни населения определяют изменения в структуре потребления, что, в свою очередь, отражается на продовольственном рынке.

Оригинальность и научная новизна исследования заключается в разработке комплекса научно-методических положений, обеспечивающих безопасность пищевых продуктов на основе развития продовольственного рынка.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, социально-экономическое развитие, тенденции, продовольственный рынок, продукт, глобальные вызовы.

*Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur:
17.05.2024*

Təkrar işlənməyə göndərilmişdir:

18.06.2024

Çapa qəbul olunmuşdur: 09.07.2024

*Дата поступления статьи в
редакцию: 17.05.2024*

Отправлено на повторную

обработку: 18.06.2024

Принято к печати: 09.07.2024

*The date of the admission of the article to the
editorial office: 17.05.2024*

Send for reprocessing: 18.06.2024

Accepted for publication: 09.07.2024